

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 18.03.2023
Published /Yayınlanma 31.05.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(95),1139-1145

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3641>
Research Article
ISSN: 2459-1149

 Büşra ÇİÇEK
<https://orcid.org/0000-0001-9642-3793>
 Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, KAYSERİ / TÜRKİYE

OSMANLIDA YENİLEŞME HAREKETLERİ ÇERÇEVESİNDE LALE DEVRİ YENİLİKLERİNİN TÜRK DEMOKRASİ HAYATINA ETKİLERİ

THE EFFECTS OF THE TULIP AGE INNOVATIONS ON THE LIFE OF TURKISH DEMOCRACY IN THE FRAMEWORK OF THE OTTOMAN RENOVATION MOVEMENTS

ÖZET

Osmanlı Devleti güçlü bir devlet olma yolundaki kimliğini XVII. yüzyıla kadar korudu. Bu yüzyılla birlikte savaşlardan alınan yenilgiler ile askeri ve mali alandaki yenilgiler devleti gerilemeye doğru götürmeye başlamıştır. Osmanlı XVIII. yüzyıla geldiğinde savaşlardan yorgun düşmüş, güçsüz ve birçok toprak kaybına uğramış bir devlet görünümündeydi. Devlet kötüye giden bu durum üzerine çareler arama yoluna karar verdi. Başlangıçta Batının üstünlüğü her ne kadar kabul edilmese de sonradan Avrupa'ya elçiler gönderilerek buradaki modernleşme faaliyetleri yakından takip edilmek istendi. Batı örnek alınarak yapılan modernleşme faaliyeti, Osmanlı Devleti'nin demokratikleşme sürecinin gelişimine katkı sağlamıştır. Lale Devri dönemiyle başlayan bu modernleşme süreci fazla uzun sürmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde uygulanan batı tarzı modernleşme faaliyeti batıdaki gelişmelere paralel olarak ilerleyen bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı'nın değişim çabaları, Batıda meydana gelen durumdan daha farklı gerekçelerle ortaya çıktığından demokratikleşme yolunda yaşanan süreç ve onun doğurduğu sonuç daha farklı olmuştur. Bu yüzden Osmanlı'nın modernleşme sürecini demokratikleşme süreciyle birlikte ele almak daha doğru değerlendirme sağlayacaktır. Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinin başlangıcını oluşturan Lale Devri yenilikleri, Türk demokrasi tarihinde özel bir yere sahip olduğundan bu dönemde yaşananların demokratikleşme sürecini nasıl etkilediğini görmek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Lale Devri Yenilikleri, Modernleşme, Demokrasi.

ABSTRACT

The Ottoman Empire's identity was on the way to becoming a powerful state in the XVII. Preserved for centuries. In this century, the defeats in the wars and military and financial defeats started to lead the state to decline. Ottoman XVIII. When it came to the century, it looked like a state that was tired of wars, was weak, and had lost many lands. The state decided to seek remedies for this worsening situation. Although the superiority of the West was not accepted in the beginning, envoys were sent to Europe to follow the modernization activities here closely. The modernization activity carried out by taking the example of the West contributed to the development of the democratization process of the Ottoman Empire. This modernization process, which started with the tulip era, did not last long. Because the Western-style modernization activity implemented in the Ottoman Empire did not produce a result that progressed in parallel with the developments in the West. Therefore, the process of democratization and its outcome were different, as the Ottomans' efforts for change emerged for different reasons than the situation in the West. Therefore, it will provide a more accurate assessment to consider the modernization process of the Ottoman Empire together with the democratization process. Since the Tulip Era innovations, which constituted the beginning of the modernization process in the Ottoman Empire, have a special place in the history of Turkish democracy, it is important to see how the events experienced in this period affected the democratization process.

Keywords: Tulip Era Innovations, Modernization, Democracy.

1. GİRİŞ

Bir dağda kendiliğinden büyüyen bir çiçeğin öncelikle bir süs, sonra o devrin adı ve sembolü şekline gelerek tüm dünyaya yayılacağını kim bilebilirdi ki? O saf ve büyüleyici haliyle hiçbir ülkenin ekonomisini etkilememiş ve isyana yol açan lüks yaşamın simgesi haline gelmemiş gibi varlığını sürdürmüştür. Buna sebep olan onun güzelliği mi, yoksa o güzelliğe hayran kalanlar mı bilinmez. Etkileyici rengi ve güzelliğiyle insanları cezbeden lale, milletlerin tarihine yön vererek iz bırakmıştır.

Yazının icadından önceki tarihi çağlarda gelmiş geçmiş bütün uygarlık kalıntılarında resim ve çiçek desenleri göze çarpmaktadır. Toplumların yaşamında yer alan çiçek ve çiçekli süslemeler bir nevi tüm toplumları temsil eden ortak bir sembol haline gelmiştir. Bunlar içinden lale ise, Selçuklulardan Osmanlı'ya tüm Anadolu'ya yayılan ve günümüze kadar çeşitli süsleme ve renklendirmelerle varlığını yüzyıllarca koruyan bir imge haline gelmiştir. Tersinden okunduğunda hilal yani ay anlamına gelen "lale" kelimesi Osmanlı Devleti'nde ayrı bir anlam ifade etmektedir. Hilal Osmanlı Devleti'nin sembolüdür. Hilal

anlamına gelen ‐lale‐ ve ‐Allah‐ kelimesinin sayıları ebced usulüne göre toplandığında aynı sayıya denk gelmektedir. Dolayısıyla bu anlamda lale ‐Allah‐ kelimesinin temsili haline gelerek Osmanlı Devleti’nde kutsal bir öneme sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti 17. Yüzyıla kadar cihan hakimiyetini kazandığı toprak parçalarını doğuda ve batıda en geniş sınırlara ulaştırmıştır. Fakat 17. Yüzyıla geldiğinde devletin ekonomik, idari ve toplumsal çöküşü onu duraklama dönemine sürüklemiştir. Hal böyleyken batıda Avrupalı Haçlı ordusu tehlikesi, doğuda İran ile yapılan yorucu savaşlara 18. Yüzyılda Rusya tehlikesinin de eklenmesi devletin çöküşünü hızlandırmıştır. Bu bakımdan gerilemenin meydana getirdiği farkındalık, Osmanlı’daki yenileşme hareketlerinin arkasındaki itici gücü ortaya çıkarmıştır (Mardin, 1998: 153-154). Buna bağlı olarak, tarihsel anlamda Osmanlı Devleti’ndeki modernleşme hareketi; 19. yüzyıl itibariyle Avrupa’da meydana gelen siyasi ve teknolojik gelişmeleri takip edebilmek, kozmopolit bir yapıya sahip Osmanlı toplumunda genişleyen sosyo-kültürel dinamiklerin yakınlaşmasına katılabilmek için, alabildiğince geleneksel yükümlülüklerden kurtulmak anlamında kullanılır olmuştur (Beşirli, 1999:136).

Devletin her kademesinde var olan bu bozulmanın farkına varılsa da sorunların sebebinin yanlış tespit edilmesi ortaya konan çözümleri yzeyssel planda bırakmıştır. Dolayısıyla ortaya konan geçici çözümlerin başarısızlığıyla devlet, eski düzeni değiştirme yoluna gitmiştir. Osmanlı devletinde bu zamanın III. Ahmet ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa dönemine denk gelmiş olup idari ve askeri alandaki eksikliklerin fark edilmesiyle Avrupa’daki gelişmelerin takip edilmeye başlandığı XVIII. yüzyıl başlarına denk geldiği söylenebilir (Budak, 2007:131, 132).

Lala Devri adı verilen bu dönemde (1718-1730), Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın değişimi gerekçe göstererek yaptığı yenilikler modernleşme hareketi olarak görülmese de Osmanlı toplumunda batı etkisinin ilk defa hissedilmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte III. Ahmed’in saltanatı ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın sadrazamlık döneminde yenilik anlamında birçok girişimde bulunulmuştur. Kurtaran’a (2018) göre;

1718’de Avusturya ve müttefiki Venedik ile imzalanan Pasarofça Antlaşması’yla başlayan, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın uzun sadrazamlık dönemini içine alan ve 1730’da Patrona Halil İşyanı ile sona eren Lale Devri, Batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştiği, zevk, eğlence, barış, yenileşme ve sivil reformların gerçekleştiği önemli bir dönemdir. Bu süreci değerli kılan en önemli etken ise etkisinin belirli tarihsel sınırlar içerisinde kalmaması ve yenileşme ruhunun oluşumuyla Türk modernleşmesinin temellerini oluşturmasıdır.

Bu bakımdan araştırmanın amacı, Osmanlı’da yenileşme hareketleri çerçevesinde Lale Devri yeniliklerinin Türk demokrasi hayatına etkilerini incelemektir.

2. LALE DEVRİ

Osmanlı Devleti genişleme politikası doğrultusunda kurulmuş bir devlettir. Topraklarını genişletme düşüncesi yüzyıllarca devam etmiş ve bu siyaseti devletin tüm kurumlarında uygulamıştır. Dolayısıyla geliştirmiş olduğu bu politika devletin iç düzenini etkileyerek ona yön vermiştir. Ayrıca Karlofça ve Pasarofça antlaşmaları da devletin gidişatını belirleyen önemli gelişmelerin habercisi olmuştur. Türk modernleşme tarihinin başlangıcı olarak görülen bu dönemin en önemli yanı, 1595 yılında geleneksel düzene dönme çabalarının yetersiz olduğunun farkına varılmasıyla; ekonomik, sosyal ve bilimsel alanda daha nde olan ülkelerden yararlanma düşüncesinin uygulamaya geçirilmesidir (şimşek, 2006: 80).

Lale Devri (1718-1730), Osmanlı tarihinde zevk ve eğlencenin yoğun olarak yaşanmasının yanı sıra taklitçiliğin de ön plana çıktığı bir dönem olarak düşünülmektedir. Bu dönemde Osmanlı yüksek tabakası, Fransız yaşantı ve modasını taklit ederek lale bahçeleri arasında yeni bir dünyanın keyif ve eğlencesine dalmıştır (şimşek, 2006: 85). Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti kşn sebeplerinin Avrupa’nın gerisinde kalmak olduğunu düşünerek Avrupa’nın üstünlüğünü kabul etmiştir. Bunun zerine Batıdaki gelişmeleri yakından takip etmesi açısından Avrupa’ya elçiler göndermiştir. Bunlardan biri de Yirmisekiz Mehmet elebi’dir. Kendisi Fransa’daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve oradan getirilen baroc ve rokoko tarzı mimari planlarla köşkler, bahçeler ve saraylar inşa edilmiştir. Böylelikle İstanbul yeniden imar edilmiştir. Dönemin sembolü olan lale bahçelerinde, kiş aylarında helva sohbetleri; yaz aylarında eğlenceler dzenlenirmiş. Laleye verilen önem devlet adamlarını bile etkileyerek işini bir kenara bırakıp lale yetiştiriciliğine yönelmiştir. 239 çeşit yetiştirilen bu lalelere Mahbub, Mferrih-i zat, Vefk-i Meram, Nur-ı Saadet gibi verilen isimler laleye ne kadar önem verildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu dönemde göze çarpan bir ayrıntı da tütün ve kahvenin serbestliğidir. Bu da yöneticilerin halka birlikte kahvehane ve meyhanelerde eğlenmesine yol açarak onların devlet işlerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Devlet adamları, lale bahçelerinde devlet sorunlarını tartışırken halktan ayırt edilemeyen

yeniçeriler de durumdan istifade ederek hem kendi aralarında hem de halk arasında Galata ve İstanbul kahvehanelerinde aynı konuları konuşuyordu (Şimşek, 2006: 85). Hatta Sadrazam İbrahim Paşa ve çevresi kendilerini eğlencelere aşırı kaptırmışlar ki 7-8 ay boyunca ayaklanma hazırlığı içerisindeki Patrona Halil ve adamlarının isyan hazırlıklarının farkına varamamışlardır (Berkes, 2004:43-44; Haksun, 2004:172-175).

Lale Devri her ne kadar “İlk Teşebbüsler Devresi” olarak nitelendirilse de tarih kitaplarında bu dönemin zevk ve sefa dönemi olduğu göze çarpar. Dolayısıyla bu devrin sosyal ve psikolojik alt yapısı dikkate alınmayıp modernleşme açısından taşıdığı önem göz ardı edilmektedir. Oysa Mümtaz Turhan’a göre “Lale devri ve ondan sonraki devirlerde meydana gelecek değişmelerin geleceğini belirleyen ve onlara damgasını vuran psikolojik faktör ve bunların sebeplerinin tüm yönleriyle bu başlangıç devresinde gözleme imkanı mümkün olmaktadır” (Turhan, 1987:144). Berkes’e göre (2004: 43);

“Lale Devrinin yüksek yönetici tabaka açısından önemli bir özelliği de bu tabakanın din ve gaza karışımı olan eski “ethos”undan, kendine has anlayışından kopmuş olmasıdır. Cevdet Paşa’nın İbn Haldun’dan alarak kullandığı bir terimle söylersek, Osmanlı asabiyeti artık sönmüştür. Bu eski Osmanlı ethos’unun dünyasal yanının özelliği olan askeri disiplin ve hukuksal sertlikle, onu tamamlayan dinsel yanı gazilik ve sofuluk karışımı bir püritanizm, yerlerini Lady Montague’nün farkettiği deizme, hatta ateizme, tasavvufa, hatta Bektaşilik’e, musikiye, edebiyata ve hedonizme bırakmıştır.”

İbn Haldun’a göre asabiyet ile devletin kuruluşu ve yaşaması arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır. Devletin sınırları da asabiyetle sınırlıdır. Asabiyetin son bulduğu yer, devletin doğal sınırlarını oluşturur. İşte Cevdet Paşa’ya göre Lale Devrinde bu asabiyet artık sönmüştür (İbn Haldun,1997:529,760). Lale devri yeniliklerine baktığımızda, şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Bu dönemde Avrupa’ya ilk defa elçiler gönderilmiştir (Paris, Londra ve Viyana gibi Avrupa başkentlerine geçici elçilik heyetleri gönderilerek Avrupa’yı daha yakından tanıma imkanı sağlanmıştır).
- Fransa’dan getirilen saray ve bahçe planlarına göre önemli bir imar girişiminde bulunulmuştur (Padişah kasırları, konaklar, medrese ve çeşme gibi yapılar inşa edilmiştir).
- İbrahim Müteferrika ve 28 Çelebi Mehmet’in oğlu Sait Efendi’nin katkılarıyla ilk Osmanlı matbaası kurulmuştur (Doğu klasikleri ve Yunanca eserler Osmanlıcaya çevrilmiştir).
- İstanbul’da birçok kütüphane açılmıştır.
- Bu gelişmelerle birlikte çini atölyeleri ve Yalova’da kâğıt fabrikası kurulmuştur.
- O dönemde birçok ölüme sebep olan çiçek hastalığının tedavisine yönelik çiçek aşısı uygulaması başlatılmıştır.
- Yeniçeri ocağı içerisinde seçilen kişilerden “Tulumbacı Ocağı” adıyla ilk itfaiye örgütü kurulmuştur. Böylelikle İstanbul’da meydana gelen yangınlara çözüm aranmıştır.
- Bu dönemin şairlerinden Nedim ve minyatür ustası Levni şair ve sanatkârlara verilen önem dolayısıyla şöhretlerinde zirve yapmışlardır.

“İlk Teşebbüsler Devresi” olarak adlandırılan 18. Yüzyıl yenilik hareketleri, Lale Devri (1718-1730) ile başlayıp çeşitli dönemlerdeki ıslahat hareketleri ile geçiş devresini yaşayarak III. Selim dönemini (1789-1807) kapsayan Köklü Reformlar Devresi ile sona ermiştir.

2.1. Osmanlı Devleti’ni Lale Devri’ne Götüren Süreç

Osmanlı Devletinde batılılaşma anlamında en önemli yenilikler Tanzimat döneminde meydana gelmiştir. Bu ve bundan önceki dönemlerde yapılan yenilikler her zaman var olan durum değerlendirilip fikri hazırlık sonrası uygulamaya konmuştur. Osmanlı Devleti 18. yüzyıla kadar devlet yapısında var olan bir bozulma veya sorunu her zaman kendi gücüne olan inancıyla çözmeye çalışmıştır. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde fetihler ve ilerlemeler durmuş; siyasi, medeni ve teknik alandaki üstünlükler Avrupalılara geçmiştir (Karagöz, 1995: 174). Dolayısıyla bu gerileme Osmanlı Devletini çareyi dışarıda aramaya sürüklemiştir. Ticaret yollarının değişmesi, yeni buluşlar, teknik alanlardaki atılımlar, düşünce ve eğitim alanlarındaki gelişmelerin sonucu olarak Avrupalılar ilerlemiş ve gelişmişlerdir (Karagöz, 1995: 174). Avrupa kendi medeniyetini kurma yolunda ilerlerken Osmanlı Devleti hızla gerilemektedir. Osmanlı aydınları ve devlet adamları Avrupa’daki bu gelişmeleri yeteri kadar inceleyip anlayamadığından veya "medenî üstünlük" zihniyetiyle, bu durumu kolay kabul edemediklerinden, Avrupa’da Rönesans ve Reformdan sonra doğan "özgür düşünce" zemini üzerindeki gelişmeleri takip edememişlerdir (Karagöz, 1995: 174).

Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin başlangıç noktasını XIV. yüzyıldaki gelişmeler oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine elçiler göndermiş, bilhassa Fransa ile bu dönemde yakın ilişkiler kurarak Avrupa kapılarını aralamıştır. Fakat gönderilen elçiler etrafında olan bitene kayıtsız kalarak görevlerini kısa sürede bitirmişlerdir. Oysaki XVII. yüzyılın başlangıcından itibaren Fransa, Avusturya ve Lehistan elçileri Osmanlı Devleti'ne yerleşmeye başlamışlardır (Karagöz, 1995: 175). Dolayısıyla her türlü gelişmeye kapalı olan Osmanlı, siyasi ve ekonomik açıdan Avrupa'ya gönderdiği elçilerini ya gayrimüslimlerden seçmiştir ya da bu elçilerin yanına gayrimüslim tercüman vermiştir. Bu yüzden devlet adamlarının da dil öğrenimi söz konusu olamamıştır. Nitekim bu dönemde Osmanlı mantalitesi yeni bir dil öğrenmeye karşıydı. Dış siyasette birçok yenilik meydana gelirken Osmanlı Devleti bünyesinde bazı bozulmalar yaşanmıştır. Bir yanda yöneticilerin halka yaptığı zulüm diğer yanda iktisadi gücünü yitiren Türk halkı olunca azınlıklar birinci plana geçmeye başlamışlardır (Karagöz, 1995: 176). Bunun üzerine fazla vergi vermek zorunda kalan Türk halkının yaşam şartları gerilerken gayrimüslimlerin ilerlemiştir. Avrupalı tacirler, XVIII. yüzyıl başlarında devletin iç kısımlarına kadar ilerleyerek Balıkesir, Kütahya, Manisa, Konya ve Aydın gibi vilayetlerde gayrimüslimlerle ortaklık kurmaları sonucu ticari yapılanmalarını güçlendirmişlerdir (Karagöz, 1995: 175).

Gayrimüslimler Avrupalı tüccarlarla ticaret yaparak yaşam koşullarını ilerletirken, yerli halk ağır vergiler altında ezilmeye başlamış. Dolayısıyla halkın geçimi zorlaşmıştır. Kendilerine tanınan hakları fırsat bilen gayrimüslimler zorbalık yapmaya ve halkın huzurunu bozmaya başlamıştır. Bunun üzerine yerli halk ya şehri terk etmek zorunda ya da usulsüz işlere bulaşmak zorunda kalmıştır. Bütün bu hadiseler Osmanlı Devletinin gücünü kaybetmesine ve Batının üstünlüğünü kabul ederek oradaki gelişmeleri takip etmeye zorlamıştır.

2.2. Lale Devri Yeniliklerinin Türk Demokrasi Hayatına Etkileri

Lale Devri'nin karakteristik özelliğini taşıyan 18. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin geldiği nokta değişime ihtiyacı olduğunu göstermekte ve bu dönemde batı tarzı yenilikler dikkate alınmaya başlanmış. Hatta bu yenilikler bizzat taklit ederek uygulanmaya çalışılmıştır (Eravcı ve Kiremit, 2010: 90). Çünkü Osmanlı Devleti yaşadığı sıkıntılardan kolayca kurtulabilecek bir durumda değildi ve bu durum zamanla daha da kötüye gitmekteydi. Bu yüzden devleti kurtaracak en pratik yol; askeri, mimari, idari alanda ve yaşam tarzında Batının model alınması olacaktır. Ne yazık ki bu model alma sadece elit kesimin sorumluluğu altında algılanmıştır. Bununla birlikte devam eden bu süreç bazı kesimler tarafından, merkezdeki seçkin kimselerin sorumluluğu altındaki bir süreç olarak algılanmaya başlamıştır (Eravcı ve Kiremit, 2010: 91).

Lale Devri modernleşme sürecinin önemli isimlerinden Macar asıllı İbrahim Müteferrika, ilk Türk matbaasını kurmadaki gayreti ve askeri alandaki yenilik çalışmalarıyla bilinmektedir. Kendisi Osmanlı askeri sisteminin Batı tarzı yöntemlere göre yeniden ıslah edilmesi gerektiğini söyleyen düşünce adamıdır. İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve Avrupalı devletlerin güçlenme sebeplerini araştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kazanması için neler yapılması gerektiğini "Usulü'l-hikem Fi Nizamil Ümem" adlı eserinde dile getirmiştir. Bu eserinde askeri yenilik önerilerinin yanı sıra demokrasi yönetimini övmesi ve demokrasi ile yönetilen ülkelerin yasalarının yaratandan gelme İslam hukukuna göre değil, akıl yoluyla bulunmuş ilkelere dayandığını ifade etmesi Osmanlı düşünce hayatı için bir ilk olmuştur (Berkes, 2004: 50-55).

Bu dönemde sadrazamlık görevini yürüten Damat İbrahim Paşa; Batıyı yakından takip etmek için Viyana'ya elçilik heyetini, ardından da Paris'e Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi göndermiştir. Böylelikle Osmanlı yaşam tarzına uygun durumlar elçiler aracılığıyla öğrenilerek uygulanacaktı. Yirmisekiz Mehmet Çelebi giderken yanında oğlu Mehmet Sait Efendi'yi de götürmüş. Orada gördüklerini şaşkınlık ve hayranlık içinde "Sefaretname" adlı eserinde dile getirmiştir. Mehmet Çelebi bu eserinde, rasathane, hastane ve nehirlerdeki teknolojilerle birlikte bilim ve teknikten kısaca bahsederken tiyatro, opera, av partileri ve saray gezileri ile ilgili konuları ise anlata anlata bitirememiştir (Berkes, 2004:5-6; Özkul, 2005:131). Batının örnek alınması toplum modernleşmesi açısından düşünülse de elit kesim tarafından yanlış anlaşılmalı ve Batı taklitçiliğinden öteye gidememiştir. Bu da devleti amacından saptırarak gerilemesini hızlandırmıştır.

Lale Devri'nde bilim ve kültür alanında modernleşme açısından iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar ilk Türk matbaasının kuruluşu ve onunla birlikte gelen tercüme faaliyetleridir. Uzun yıllar önce matbaa Avrupa'da kurulmuş olsa da Osmanlı'ya geç gelmiştir. Bu duruma sebebin ulema sınıfı ve din adamlarının tepkisi olduğu düşünülmektedir. İsmet Binark da bu teşebbüsün gecikme nedenini Avrupa'ya karşı kendi kimliğini korumaya çalışan bir milletin, tutucu Müslüman görüşü ya da dini hassasiyetinden ziyade siyasi alt yapıdan kaynaklanan direnç olduğunu dile getirmektedir. Avrupa'ya karşı uzun dönem siyasi, ekonomik ve askeri alanda üstünlük sağlayan bir imparatorluğun, bunun tersi bir durumu kabullenmesi ve Avrupa'nın

hızla yol almasını algılayamaması olarak görmeyi daha mantıklı bulur (Durmuş, 2017: 965). İbrahim Müteferrika ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi'nin kurduğu matbaa 1729-1823 yılları arasında faaliyetini sürdürmüş olup Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar tarafından kurulan ve işletilen ilk matbaa olarak kabul edilmektedir (Özkul, 2005: 133). Ayrıca İbrahim Müteferrika önderliğinde bir çeviri konseyi kurularak Türk tarihinde bir ilke imza atılmıştır. Bu konsey çeviri çalışmalarındaki ilk enstitüleşme hareketi olarak görülmüştür. Bununla birlikte İbrahim Paşa, iki yeni kütüphane yaptırarak Yalova'da bir kâğıthane açtırmış ve Yunan filozofu Aristo'nun eserlerinden bazısını da Osmanlıcaya çevirtirmiştir (Haksun, 2004:173).

Matbaanın kuruluşundan önce basılacak eserler için kâğıt ihtiyacı Batıdan karşılanıyordu. Matbaanın kurulmasıyla birlikte ciddi boyutta bir kâğıt stoğuna ihtiyaç duyuldu. Ayrıca o dönemde yazılan eserlerin pahalı oluşundan ötürü hem maliyeti düşürmek hem de herkesin almasını kolaylaştırmak gerekiyordu. Bu yüzden maliyeti düşürüp kâğıt ihtiyacı karşılamak için bir Kağıthane kurulmasına karar verildi. O dönemde İstanbul'da yaz aylarında su sorunu yaşandığı için Yalova'da bir kâğıt fabrikası kurulmuştur. Bununla birlikte basılacak tüm eserlere toplumun her kesiminin ulaşmasına olanak sağlanmıştır. Böylece temeli doğuda atılan, Avrupa tarafından hayata geçirilen matbaa teknolojisi, esasında tarihsel açıdan dünyanın dengesini bir bakıma Batı lehine bozarak Avrupa'yı kökten değiştiren, oradan da Osmanlı topraklarına giren devrim niteliğindeki bir icattır (Durmuş, 2017: 961).

Osmanlı Devleti'ni yenileşme hareketine götüren en önemli neden askeri alandaki bozulmadır. Batı ile girişilen askeri mücadelenin Osmanlı aleyhine dönmesi ve siyasi sınırlarda küçülme, Osmanlılarda ne oluyor da Batının siyasi ve ekonomik egemenliği altına giriyoruz sorularının sorulmasına sebep olmuştur (Kiraz, 2018: 3). Bu dönemde orduda yapılan yenilikler devleti içine düşürdüğü durumdan kurtaramamıştır. Ancak David adında bir Fransız İstanbul yangınlarına çözüm bulmak için Tulumbacılar Ocağını (İtfaiye Takımı) kurmuştur. Çünkü Bizans döneminde İstanbul'daki evler kâğırdan yapıldığı için yangının yol açtığı tahribat azdı. Osmanlı dönemine gelince İstanbul'un deprem kuşağında olduğu anlaşılınca depremin zararlarını en aza indirmek için evler ahşaptan yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu dönemde yapılan evlerin birbirine bitişik olması ortaya çıkan yangınların hızla yayılmasına ve büyük tahribatına yol açmıştır (Erdoğan, 2014: 65). Devlet yangına çözüm olarak halktan yardım beklemiş, halk da itfaiye işlerinin sorumluluğunu kendi üzerine almıştır. Böylelikle Tulumbacılar Ocağı denilen ilk itfaiye örgütü kurulmuştur. Bu teşkilat kurulmadan önce bir yangın olduğunda devlet görevlileriyle birlikte tüm halk yangın söndürmeye gidermiş. Hatta çok büyük yangınlarda padişahların da yangına doğrudan müdahale ettiği bilinmektedir (Özgür ve Azaklı, 2001:154).

Bu dönemin bir başka önemli gelişmesi de birçok kişinin ölümüne sebep olan çiçek hastalığının aşısının bulunmasıdır. Avrupa'ya gönderilen elçilerin oradan getirdiği mimari planlarla inşa edilen köşkler, saraylar, kasır ve çeşmeler günümüzde hala varlığını koruyan eserlerdir. Yine bu dönemde minyatür sanatı gelişmiş, çini atölyeleri kurulmuştur. Levni, Nedim gibi ünlü şairlerin de bu dönemde yetişmesi dönemin başarıları arasındadır. Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti birçok yeniliği gerçekleştirerek gelişme göstermiştir. Yapılan yeniliklerin amacı devletin bekasını bozmadan eski gücüne kavuşturmaktır. Başlangıçta bunun için çaba harcansa da sonrasında dönemin sembolü haline gelen zevk ve eğlence yoluna gidilerek devleti kaçınılmaz sona sürüklenmiştir.

Dönemin padişahı III. Ahmet ve sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın devlet adına yaptığı yenilikler uzun vadede fayda sağlansa da Osmanlı'da Batı etkisine ilk defa rastlanması açısından etkili olmuştur. Bilhassa Paris'teki Türk elçiliğinin başlatmış olduğu Avrupa modası, yeni sosyal yaşamın ilk örnekleri olması bakımından önemlidir. Bu örnek stillerin zamanla İstanbul'da da kendini göstermesi, kültürel olarak Avrupa'yla bütünleşmenin ve yabancı kültürün ilk ve etkileyici yansıması olduğu söylenebilir (Kiraz, 2018: 4).

Lale Devri yenilikleri ne toplumun yaşam şartlarını iyileştirmiş ne de devleti kötüye giden süreçten kurtarmıştır. Yapılan gereksiz ve aşırı harcamalar devleti israfa sürüklemiş, kötü olan mali durumu daha da bozmuştur. Bunun üzerine İran savaşı da eklenince içinden çıkılmaz bir çöküş başlamıştır. Bu koşullar ortamında toplum içindeki bazı çıkar kesimlerin ve mevcut iktidar dışında kalan bazı üst tabakaların yeniçeri askerlerini kışkırtması sonucu isyan kaçınılmaz bir son olmuştur (Eravcı ve Kiremit, 2010:83). Patrona Halil ve adamları bu dönemi sona erdirecek isyanı çıkarmıştır. Patrona Halil önderliğinde gerçekleşen ve Lale Devri'ni sona erdiren bu ayaklanma, dönemin zevk ve eğlenceye bakan yönünü durdurursa da yenileşme ve Batıya açılım hareketlerini devam ettirmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Osmanlı Devleti 17. yüzyıla geldiğinde savaşımlardan güçsüz düşmüş bir haldeydi. Devlet, bozulan kurumları onarmak, asayiş ve düzeni sağlamak için birtakım yenilik hareketinde bulunmuştur. Osmanlı yöneticileri aşırı bir büyüklük duygusu geliştirerek devletlerini iki kıtanın, iki denizin, iki dinin, iki âlemin efendisi olmaya aday görüyordu (Şimşek, 2006: 134). Yapılan ıslahat hareketlerindeki yegâne amaç da Osmanlı devlet kurumlarını Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki haline getirmektir (Haksun, 2004:171; Berkes, 2004: 37). Bütün bunlarla birlikte Osmanlı Devlet adamlarının olup biten yeniliklere kayıtsız kalmaları Avrupalılar tarafından normal karşılanmaktadır. Bu konuda Bernard Lewis şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Hristiyanlık ile İslamîliğin Akdeniz çevresindeki uzun karşılaşmalarına ve Suriye’den İspanya’ya kadar barışta ve savaşta sayısız temaslarına rağmen, Rönesans ve Reformasyon gibi ilk Avrupalı hareketler Müslüman uluslar arasında hiçbir yankı uyandırmamış ve hiçbir karşılık bulmamıştı. İlk evrelerinde Hellenizmden, İran’dan hatta Hint ve Çin’den gelen etkileri o kadar yatkınlıkla kabul eden İslam uygarlığının Batıyı kesinlikle reddetmesi ilk bakışta garip görülebilir. Fakat bunun bir açıklamasını bulmak zor değildir. İslamîliğin yayılmakta ve dış etkileri kabul etmekte olduğu zamanlarda Hristiyan Batının verecek bir şeyi olmadığı gibi, gözle görülür ve elle dokunulur derecede aşağı olan bir kültür görünümüyle İslam gururunu okşuyordu. Bundan başka, bizzat Hristiyan olması gerçeği nedeniyle, peşin olarak güvensizlikle karşılanıyordu. Muhammet’in son peygamber olduğu anlayışıyla en yüksek noktaya varan Müslümanlığın birbirini izleyen vahiyler doktrinini, Müslümana, yalnız kendisinin tüm olarak sahip olduğu şeyin ilk ve eksik şekli olarak Hristiyanlığı reddetmek ve Hristiyan düşüncesini ve uygarlığını küçük görmek gücünü verdi. Daha sonra, Hristiyanlığın ilerlemesi ve İslamîliğin gerilemesi yeni bir ilişki yarattığı zaman, İslamîlik kemikleşmiş değilse bile kristalleşmiş ve özellikle Batıdaki bin yıllık düşmanından gelecek bir dış uyarıcıdan etkilenmez duruma girmişti” (Lewis, 1996: 41–42).

Geçmişinde nerdeyse hiç yenilgi yaşamamış Osmanlı Devleti’nde, XVIII. yüzyıl en zorlu zaman dilimini oluşturmaktadır. Çünkü bu zamana kadar devlet, medeniyetinin doruk noktasındadır. Dolayısıyla Avrupa’daki gelişmelere de ilk zamanlar sıcak bakmaması normal karşılanabilir. Avrupalılar ve Türkler uzun zamandan beri birbirlerine tesir etmeden ve yan yana uzlaşmaya çalışsalar da kendi aralarında hiçbir zaman gerçek bir kaynaşma yaşamamışlardır (Ülken, 1979: 17). Bu sebeptendir ki Türklerin Müslümanlığı kabul ederken sergiledikleri kesin tavır, batılılaşmayı kabul ederken göstermemiş olmaları pek de ilginç bir durum değildir. Çünkü Osmanlı Devleti bir medeniyeti temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse; kendi medeniyeti dışındaki uygarlıklara bakışı zihniyet esasına dayalı olmuştur. Bu açıdan toplumsal anlamda kısa zamanda köklü değişikliklerin olmamasını anlayışla karşılamak gerekir (Karagöz, 1995: 176). Fakat devletin bozulan yapısı gün geçtikçe kötüye gittiği için bu durumu düzeltmeyeceğini anlamıştır. Sonunda Osmanlı Batının üstünlüğünü kabul edip buradaki gelişmeleri Avrupa’ya gönderdiği elçiler vasıtasıyla takip etme yoluna gider.

Osmanlı Devleti, bu kötü zamanları atlatmak ve eski kuvvetini yeniden kazanmak için batıya açılma yolunu uygun görür. Bu teşebbüs, her ne kadar Osmanlı’yı eski gücüne döndürmese de Batıdan örnek alınan yenilikler Osmanlı devlet adamları ve halkını yeni bir yaşam tarzının içine çeker. İlber Ortaylı da bu dönem hakkında, Türk toplumunun gerilemekten ziyade kabuk değiştirdiğini dile getirerek Osmanlı’nın batılılaşma yolunda yaşadığı süreci değerlendirmiştir (Sabev, 2006: 37-38). Kısa sürede Osmanlı toplumu içinde benimsenen bu yaşam biçimi, tüm insanlara geçmişin sıkıntılı günlerini unutturur. Dolayısıyla bu yaşam tarzı saraydaki seçkin tabakayla birlikte halkı da eğlence dolu yaşam tarzı içine çeker ve devletin eski gücüne duyulan özlem giderilmeye çalışılır.

XVIII. yüzyılda dikkat çeken önemli bir nokta vardır ki; o da yaşanan onca siyasi başarısızlığa rağmen sosyal hayatın zevk ve sefa içinde sürdürülmesidir. Lale Devri (1718-1730) adı verilen bu dönemde halk zevk ve eğlenceye düşkün hale gelmiştir. Osmanlı toplumunda sınır konulamayan zevk ağırlıklı bu yaşam tarzı, üst ve alt tabakadaki tüm insanların sosyal yaşamlarını tüm yönüyle dışa vurmuştur (Karataş, 2006: 269). Lale Devri Osmanlı kültüründe olup da halk arasında yer etmeyen padişahların eğlence biçiminin halka açık bir şekilde yapıldığını başlangıç göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Batının birçok alanda örnek alınması Osmanlı modernleşme süreci açısından çok önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Fakat devlet adamlarının ve elit kesimin zamanla bu modernleşmeyi amacından saptırarak zevk ve eğlence şekline dönüştürmesi Osmanlı toplum yapısını bozarak halkı isyana sürüklemiştir. Yenilikler yüzeysel planda kalıp devletin çöküşünü daha da hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Budak, A. (2007). Osmanlı Modernleşmesi ve Edebiyat. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 117-144.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşirli, M. (1999). *Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908. Dini Araştırmalar*, 2, 131-158.
- Çetinkaya, N. (2011). *Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Değirmenci, T. (2017). Bir Osmanlı Paşasının Padişahlık Rüyası: Sokulluzâde Hasan Paşa ve Resimli Dünya Tarihi. *The Journal of Ottoman Studies*, 49(49), 171-202.
- Durmuş, B. T. (2017). Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne Giriş Koşulları ve Tartışmalar. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 952-968.
- Emecen, F. M. (2018). Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve "Lale Devri" Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Ottoman Studies*, 52(52), 79-98.
- Eravcı, H. M. ve Kiremit, İ. (2010). Lale Dönemi ve patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Tarih Okulu Dergisi*, (8), 79-93.
- Erdoğan, Ö. E. (2014). İstanbul'un Ateşle İmtihanı. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(2), 47-68.
- Haksun, K. (2004). *Tarihten Notlar (1-2)*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Işık, Z. (2011). Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde İngiltere'nin Rolü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20), 221-239.
- İbn Haldun (Çev.2.Kadiri UGAN) (1997). *Mukaddime I-II*, Şark İslam Klasikleri, İstanbul: MEB.
- Karagöz, M. (1995). Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 173-194.
- Karataş, L. (2006). *Nedim Divanı'nda Lale Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kiraz, E. (2018). Osmanlı Devletinde Modern Dönüşüm Evrelerinin Kamu Üzerindeki Etkileri, *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 1-16.
- Kurtaran, U. (2018). "Pasarofça Antlaşması'na Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 285-299.
- Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1998). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgür, H. ve Azaklı, S. (2001). Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 153-172.
- Özkul, O. (2005). *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*. İstanbul: Bir Harf Yayınevi.
- Sabev, O. (2018). Lale Devri İlk Osmanlı Türk Matbaasını Nasıl Etkiledi? *Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsü*, 618-637.
- Şimşek, A. R. (2006). Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan İslahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yavuz, Ö. ve Bozatay, Ş. A. (2015). Türkiye'de İtfaiye Hizmetlerinin Örgütlenmesi ve Etkinliği Sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 785-804.
- Yüksel, H. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'na Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlılıkları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.